

Aristoteleen käsitys sielusta

Heikki Vuorila

Jos Platonin mukaan sielun rationaalinen osa (logistikon) on kuolematon, niin Aristoteles ajattelee toisin, että niin sanotusta sielunvaellusopista ei kannata edes keskustella.

Aristoteles ei pitänyt sielua ikuisena eikä kuolemattona vaan ajatteli sen hajoavan samalla tavalla kuin ruumis hajoaa kuolemassa. Tästä näkemyksestä huolimatta Aristoteles katsoi, että ihmisen sieluun sisältyy kuolematon osa järki (*logistikon*). Järjen kautta ihminen tulee osalliseksi jumalille kuuluvasta olemisen tavasta. Järjen kuolemattomuutta koskeva keskustelu Aristoteleella jää avoimeksi. Aina kun hän viittaa järjen kykyyn elää ilman ruumista, hän lisää sanomaansa ”ehkä”. Aristoteles ei halunnut väittää, että yksittäisten ihmisten järjet (*logistikon*) olisivat kuolematomia.

Myös **Platonin** ideaoppi; tuonpuoleinen *transsendentti*-maailma ja tämänpuoleinen *immanentti*-maailma-jako sai kyytiä Aristoteleelta. Hän piti erillistä idea maailmaa (*transsendenttinen*) turhana toistona aistimaailmasta (*immanenttinen*). Aristoteles oli vakuutunut, että ideaopin ongelmat olivat voittamattomia, siksi hän lähti kehittämään omaa kokonaisfilosofiaansa. Aristoteleen teksteistä *Metafysiikka* käsittelee parhaiten Platonin ideaopin kritiikkiä.

Aristoteleen sielutieteen (*sielu = psyche ja tiede = logos*) pääteos on *Sielusta (On the Soul, De Anima)*. Tämän lisäksi hän kirjoitti *Pieniä tutkielmia*, jossa ovat muun muassa tutkielmat Aistimisesta ja aistittavista sekä Mieleen palauttamisesta. *Nikhomakoksen etiikassa* hän kirjoittaa enemmän sielun rationaalisesta puolesta; teoreettisesta (*sophia*) ja käytännöllisestä (*phoronesis*) järjestä.

Sielusta-kirjan sanotaan olevan melko teoreettinen teos, koska siinä tutkitaan ajattelua, aistimista ja sielun ja ruumiin välistä suhdetta hyvin abstraktilta tasolta.

Aristoteles kirjoittaa ajattelusta, aistimisesta ja sielun ja ruumiin välisestä suhteesta seuraavasti: ”Ajattelu näyttää eniten sielulle ominaiselta, mutta jos sekin on jonkinlaista kuvittelua tai sitä ei ole olemassa ilman kuvittelua, sitäkään ei voi esiintyä ilman ruumista”. (*Sielusta* 403a 10–13). ”Sielu ilman ruumista ei pysty

olemaan vaikutuksen kohteena tai toimimaan, suuttumaan, olemaan rohkea, haluamaan ja aistimaan”. (*Sielusta* 403a 7–9).

Tällä Aristoteles haluaa tutkia sielullisia vaikutuksia, jotka ovat ongelmallisia. ”Ovatko kaikki sielulliset vaikutukset yhteisiä niille, joilla on sielu vai jokin sielullisista vaikutuksista ominaisia vain sielulle itselleen”. (*Sielusta* 403a 3–5).

Jos *Sielusta*-kirjan sanotaan olevan teoreettinen, niin *Pieniä tutkielmia* -kirjassa olevan Aistimisesta ja aistittavasta sanotaan olevan empiirinen teos. ”Sielulle ja ruumiille yhteisiä näyttävät olevan; aistiminen, muistaminen, into, himoitseminen, haluaminen, nautinto ja tuska. Nämä ovat yhteisiä eläimille. Näiden lisäksi on toimintoja, jotka ovat yhteisiä kaikille elämästä osallisille. Toiset toiminnot kuuluvat vain joillekin eläimille”. (*Pieniä tutkielmia*, 436 8–13)

Kolmenlaisia sieluja

Aristoteleen mukaan kaikilla elävillä olennoilla on sielu. Sielu on elävän olion muoto ja ruumis sen aine. ”Muoto on aktualisuus ja aine on potentiaalisuus. Aktualisuutta on kahdenlaista: toisaalta tietoa ja toisaalta ajattelemista” (*Sielusta* 412a 10–13). Toisin sanoen sielu on luonnollisen, elimellisen ja potentiaalisesti elävän ruumiin aineellisen muodon aktualisuus, aineeton muoto. Siis ruumista ja sielua ei voi erottaa toinen toisistaan.

Ensimmäinen sielu kasvisielu (ravitseva sielu) kuuluu kasveille, eläimille ja ihmisille. Sen kyky tai tehtävä (*dynamis*) on syntyminen, ravitseminen (kasvun ylläpitäminen), suvunjatkaaminen ja kuoleminen). Toinen eläinsielu (aistiva sielu) kuuluu eläimille ja ihmisille. Sen kyky tai tehtävä on aistiminen, reagointi aistittuun, haluaminen, liikkuminen, mielikuvien muodostuminen. Kolmas ihmissielu (järjellinen sielu) kuuluu ainoastaan ihmisille. Sen kyky tai tehtävä on abstrakti ajattelu, asioiden todellisen olemuksen käsittäminen aistihavaintojen perusteella. Huomaa tässä ero Platoniin, jonka mukaan ideamaailman asioita ei voida havaita aistein. Puhutaankin aristoteelisestä realismista.

Aristoteleen näkemys sielusta (psykhe kr.), (anima lat.)

Sielun rationaalinen osa (<i>logistikon</i>) on kuoleva Rationaalisen osan erityispiirre on järki (<i>nous</i>), jolla ihminen voi hallita omaa toimintaansa ja halujaan	Sielun irrationaalinen osa (<i>alogon</i>) on kuoleva Irrationaalinen osa on ihmisen dynaaminen keskus, joka liikuttaa (<i>kinesis</i>) ihmistä
Rationaalisen osan toisen puolen teoreettisen järjen (<i>sophia / wisdom</i>) avulla ihminen tarkastelee (<i>kontemploi</i>) muuttumattomia totuuksia	Irrationaalisen osan eläinsielun (<i>aistiva sielu</i>) kyky ja tehtävä on haluaminen, liikkuminen, aistiminen ja mielikuvien muodostus
Rationaalisen osan toisen puolen käytännöllisen järjen (<i>phronesis / fronesis</i>) avulla ihminen tekee harkintoja ja valintoja, jotka ovat muuttuvia	Irrationaalisen osan kasvisielun (<i>ravitseva sielu</i>) kyky ja tehtävä on ravinnonotto ja lisääntyminen

Sielu on kuoleva

Aristoteleen mukaan sielu on kuoleva toisin kuin mitä Platon ajatteli. Platonin mukaan sielun rationaalinen osa järki (*logistikon*) on kuolematon. Sielun irrationaalista osasta Aristoteles ja Platon ajattelivat samoin, että irrationaalinen osa järki (*alogon*) on kuoleva. Siis Aristoteleella on kaksi sielun osaa: rationaalinen ja irrationaalinen, joilla kummallakin on kaksi osaa.

Sielun rationaalisen osan (*logistikon*) erityispiirre on järki, jonka avulla ihminen voi hallita toimintaansa ja halujaan. Kasvi- ja eläinsielu voivat oppia kuuntelemaan järjen kehotuksia. Vasta kasvatuksen avulla voidaan irrationaalisten sielun osien halut ja tunteet jalostaa hyveellisiksi luonteenpiirteiksi, jotka toteutuvat vain silloin ja siten kuin järki haluaa. Sielun rationaalisen osan toisen puolen teoreettisen järjen (*sophia*) avulla ihminen tarkastelee muuttumattomia totuuksia. Ja rationaalisen toisen puolen käytännöllisen järjen (*phoronesiksen*) avulla ihminen tekee harkintoja ja valintoja, jotka ovat muuttuvia. Näitä sophiaa ja phoronesista käsitellään omassa erillisessä kirjoituksessa lehden tässä numerossa.

Sielun irrationaalinen osa (*alogon*) ymmärretään siksi dynaamiseksi keskukseksi, joka pohjimmiltaan liikuttaa ihmistä. Ihminen eroaa muista eläimistä siinä mielessä, että hän ei tiettyjen aistimusten seurauksena ala heti impulsiivisesti toimia tarpeidensa tyydyttämiseksi. Sielun irrationaalisen osan toisen osan eläinsielun (*aistiva sielu*) kyky ja tehtävä on haluaminen, liikkuminen, aistiminen ja mielikuvien muodostus. Ja irrationaalisen toisen osan kasvisielun (*ravitseva sielu*) kyky tai tehtävä on ravinnonotto ja lisääntyminen.

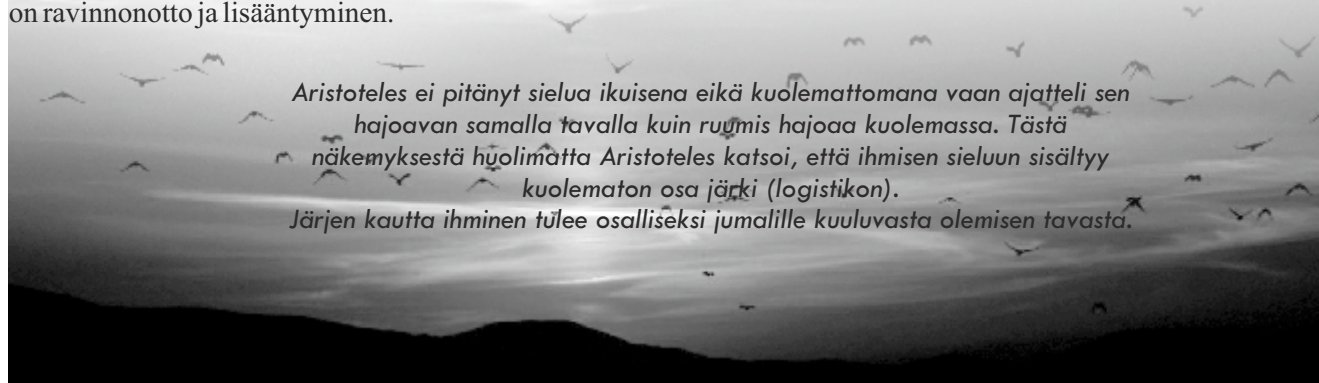
Aristoteles järjestä (*nous*)

Sielusta III -kirjan aiheena on järki (*nous*) ja ajatteleminen (*to noein*). Aristoteles käsittelee järkeä ja ajattelemista aistihavainnon kanssa samankaltaisina. Aristoteleella ei ole järjelle erityistä elintä (kuten aisteilla on) eikä ajatteluprosessiin liity aineellista ulottuvuutta samalla tavalla kuin aistimiseen. Ajattelu koskee järjen käsittämiä muotoja ja oletuksia. Samalla hän katsoo tämän sopivan myös yksittäisten asioiden ajattelemiseen.

Järki on sielun osa, joka tietää ja ymmärtää asioita. Aristoteleen sanoin: ”Tutkittaessa sielun osaa, joka tietää ja ymmärtää... Tämän sielun osan tulee olla sellainen, ettei se ole vaikutuksen kohteena...Järjen on oltava samassa suhteessa ajateltavaan kuin aistikyky on suhteessa aistittavaan... Koska järki ajattelee kaikkea, sen on oltava sekoittumaton... Se sieluun kuuluva, jota järjeksi sanotaan (sanon järjeksi sitä, jolla sielu ajattelee ja muodostaa käsityksiä) ei ole aktuaalisesti mikään olevista ennen kuin se ajattelee”. (*Sielusta* 429a 10–23).

Aristoteleelle kyky tietää ja ymmärtää asioita on nimenomaan ihmiselle ominainen kyky: ”Joillakin eläimillä on kyky liikkua paikan suhteen. Toisilla, kuten ihmisillä ja mahdollisesti ihmisen kaltaisilla tai arvokkaammilla on ajattelukyky ja järki”. (*Sielusta* 414b 18).

Ymmärtämisen lisäksi ihmiselle olennaista on suunnittelu ja harkitseminen ennen tekemistä. Aristoteles tekee myös eron teoreettisen järjen (*sophia*) ja käytännöllisen järjen (*phoronesis*) välillä. Käytännöllisen järjen yksi tärkeä ominaisuus on harkintakyky.

Aristoteles ei pitänyt sielua ikuisena eikä kuolemattona vaan ajatteli sen hajoavan samalla tavalla kuin ruumis hajoaa kuolemassa. Tästä näkemyksestä huolimatta Aristoteles katsoi, että ihmisen sieluun sisältyy kuolematon osa järki (*logistikon*).
Järjen kautta ihminen tulee osalliseksi jumalille kuuluvasta olemisen tavasta.

Harkinta on käytännöllistä viisautta

Heikki Vuorila

Tässä artikkelissa pyrin perustelemaan näkemystä, miten aristoteelisen käytännöllisen viisauden pääasia on hyvä harkintakyky.

Kuten muistamme aikaisemmasta keskustelustamme, **Aristoteles** jakaa sielun (*de Anima*) rationaaliseen (*logistikon*) ja irrationaaliseen (*alogon*) osaan. Irrationaalinen osa on jakaantunut hierakisesti alemmasta ylempään kasvisieluun ja elänsieluun. Samoin rationaalinen osa on jakaantunut teoreettisen järkeen (*sophia*) ja käytännölliseen järkeen (*phronesis*). Käsittelen ainoastaan sielun rationaalisen puolen teoreettista ja käytännöllistä järkeä. Toisinaan puhutaan myös teoreettisesta viisaudesta ja käytännöllisestä viisaudesta (*wisdom*).

Aristoteleen opettaja **Platon** puhui ideamaailmassa (*tuonpuoleisessa*) olevasta Hyvän ideasta, joka on kaikkein korkein idea. ”Hyvä itse ei olekaan olevaista vaan kohoaa arvoltaan ja voimaltaan olevaisen yläpuolelle” (*Valtion* 509b). Platonilla siis Hyvän elämän tavoite tai tarkoitus löytyy tuonpuoleisesta (*transsendenttisestä*) maailmasta.

Aristoteles puolestaan ajatteli Hyvän elämän päämäärän sijaitsevan tämänpuolisessa (*immanentissa*) maailmassa. Aristoteleen mukaan me voimme kontemploidua Hyvää elämää päämääränä, tavoitteena, mutta tämä kontemplaatio ei riitä. Hyvän elämän tavoitteeseen on mahdollista päästä käytännöllisen viisauden avulla hyvillä valinnoilla ja harkintakyvyllä, jotka kohdistuvat niihin tekoihin ja toimintoihin, joilla ihminen saavuttaa asettamansa Hyvän elämän päämäärän.

Teoreettisesta järjestä (*sophia*)

Aristoteleen mukaan sielun rationaalisen puolen (*logistikon*) teoreettisen järjen (*sophia*) toiminta on syvä mietiskelyä (*kontemplaatiota*) ja filosofointia. Koska teoreettinen järki on sielun korkein osa, sen toiminta on inhimillistä ja onnellista. Käytännöllisen järjen onnellisuus on jotakin muuta, mutta siitä myöhemmin tässä artikkelissa. (*Nikomakhoksen etiikka*, 1983, suom. **Simo Knuuttila**, 1177a12–1179a32. Jatkossa NE). Aristoteles sanoo inhimillisen hyvän olevan sielun toimintaa hyveen mukaan. Jos hyveitä on useita, silloin niiden kaikkien mukaan. (*NE*, 1097a28–30).

Kriittinen filosofi voisi sanoa, että teoreettisen ja käytännöllisen järjen päämäärät ovat ristiriitaiset. Vähemmän kriittinen filosofi voisi puolestaan todeta, että Aristoteles ratkaisee teoreettisen ja käytännöllisen toiminnan omalla tyydyttävällä tavalla.

Aristoteles ajattelee, että teoreettista kontemplaatiota ja filosofointia harjoittava sielunosa ihmisessä on se ”jumalallisin”. Tämä ei kuitenkaan kuulu sieluun, koska sielu on ruumiin muoto eikä se voi esiintyä ilman ruumista. Sama alla Aristoteleen omin sanoin.

”Jokainen luonnollinen kappale (*body*), joka on osal-

linen elämästä, on substanssi, ja se on substanssi siten kuin yhdistetty asia on. Mutta kun se on myös tietynlainen ruumis, koska se on elävä, sielu ei voi olla ruumis, sillä ruumis kuuluu niihin, jotka predikoidaan substraattista, vaan sitä voidaan pitää pikemminkin substraattina ja aineena.” (*Sielusta*, 412a15–19).

Vaikka olemme juuri todenneet, että Aristoteleen mukaan sielu on kuolematon ja teoreettinen järki (*sophia*) ei kuulu sieluun (kts. kaksi kappaletta taaksepäin), niin Aristoteles aloittaa puheen kuolemattomuudesta. Aristoteleen mukaan ”Sielu on ruumiin muoto” (*Sielusta* 412a19–21). Ja muoto voi esiintyä ainoastaan materian yhteydessä. Myöskään ihmisen olemus ei palaudu (reduoidu) sielun tehtäviin. Teoreettisen järjen toiminta puolestaan tekee ihmisen tietoiseksi siitä, että hänessä on jotakin jumalallista ja kuolematonta. Tästä Aristoteles kirjoittaa Nikomakhoksen etiikassa seuraavasti:

”Jos järki on jotakin jumalallista verrattuna ihmiseen, samoin on sen mukainen elämä verrattuna ihmiselämään. Meidän ei tule seurata niitä, jotka sanovat, että meidän ihmisinä ja kuolevaisina tulee ajatella ihmisten ja kuolevaisten mitan mukaisia asioita. **Meidän on tehtävä itsemme kuolemattomiksi** siinä määrin kuin se on mahdollista ja tehtävä kaikkemme elääksemme sen mukaan, mikä meissä on korkeinta. Sillä vaikka se olisi vähäistä, se ylittää kaiken voimassa ja arvokkuudessa. Ja se näyttää olevan se, mitä kukin on, sillä se on määräävä ja parempi osa. Olisi outoa, jos ei valittaisi omaa elämää, vaan jonkin muun elämä. Ja edellä sanottu sopii yhteen nyt todetun kanssa eli mikä on ominaista jollekin, on sille parasta ja nautinnollista. Ihmiselle se on elämä järjen mukaan, koska se on eniten ihmiselle ominaista. Sellainen elämä on onnellisinta”. (*NE*, 1177b30–1178a)

Siis järjen mukainen elämä on ihmisille onnellisinta, koska se on ihmiselle eniten ominaista.

Käytännöllisestä järjestä (*phronesis*)

Näissä kahdessa viimeisessä osuudessa olen käyttänyt tulkiten Simo Knuuttilan selityksiä kirjasta *Nikomakhoksen etiikka*, IV Hyvä ihminen, luvut 3-4, 1983.

Aristoteleen mukaan kun ihmisellä on kaikki hyvät luonteenpiirteet eli luonteen hyveet, hänen on hyvä olla, sillä inhimillinen hyvä (*onnellisuus*) on jotakin täydellistä. Mutta kuinka ihminen tietää minkä hyveen (tai hyveiden) mukaan hänen tulee kulloinkin toimia. Ja millainen konkreettinen toiminta on sen hyveen mukaista, jonka mukaan hänen tulisi toimia?

Aristoteles itse vastaa tähän, että hyvä ihminen tietää vastauksen näihin kysymyksiin, koska käytännöllinen järki (*phronesis*) harkitsee oikein, mitä kussakin tilanteessa tulisi tehdä. Luonteiden hyveiden ja käytännöllisen järjen yhteistoiminta on ihmisen olemuksen täydellistä toteuttamista käytännöllisessä elämässä. Ne molemmat syntyvät kasvatuksen ja pitkän harjoituksen

kautta. (NE 1103a14–110518 & 1142a11–23)

Yksittäisessä tilanteessa hyvällä ihmisellä on aluksi ihmisen päämäärään suuntautunut oikea yleishalu. Yleisessä tilanteessa hyveellinen toiminta saa käytännöllisen järjen aloittamaan harkinnan, joka alkaa päämäärästä eli inhimillisestä hyvästä. Käytännöllinen järki kysyy mikä konkreettinen teko on tuon hyveen (noiden hyveiden) mukaista ja mitä yksittäisiä toimia pitää suorittaa tuon teon toteutumiseksi. Harkinta loppuu silloin, kun se on löytänyt oikean periaatteen, joka ilmaisee välittömän oikean toiminnan. (NE 1112a18–1113a14 & 1142a31–1142b33)

Harkinnan ja toiminnan järjestys on käänteinen. Harkinta alkaa lopputuloksesta ja päättyy välittömästi tehtävään. Toiminta toteuttaa harkinnan päinvastaisessa järjestyksessä. Kuvatessaan käytännöllisen järjen toimintaa Aristoteles käyttää esimerkkejä, jotka ovat syllogistisia. Syllogistinen päättely ei ole ainoa käytännöllisen järjen tehtävä. Käytännöllinen järki on pitkän harjoituksen ja kokemuksen kouluttama moraalinen aisti, joka näkee kussakin tilanteessa, mitä erilaiset asiat kyseisen tilanteen ehdoilla merkitsevät.

Syllogismiin **Ikka Niiniluoto** viittaa Kirjassaan *Tieteellinen päättely ja selittäminen* (1983, s. 304) ja antaa **G. H. von Wrightin** praktisesta syllogismista seuraavanlaisen selityksen:

”X aikoo saada E:n toteutumaan

X ajattelee, että ellei hän tee A:ta heti, hän ei saavuta E:tä

Siis X ryhtyy tekemään A:ta, ellei häntä estetä”

Sama käytännön esimerkillä ilmaistuna:

”Huoneesta loppuu happi kesäkuumalla ja Yrjö aikoo saada huoneeseen lisää happea

Yrjö ajattelee, että hänen on heti avattava ikkuna, jotta hän saa huoneeseen happea

Yrjö avaa ikkunan ja huoneeseen virtaa lisää happea”

(Esimerkki on Heikki Vuorilan)

Milloin käytännöllisen järjen harkinta lakkaa?

Käytännöllisen järjen harkinta lakkaa, kun on tultu oletuksen (*premissin*) viimeiseen termiin, joka ilmaisee tehtävän asian. Mitä sitten tapahtuu? Aristoteleen mukaan ihminen alkaa heti toimia, jos mikään ei estä häntä. (NE 1147a26–28)

Entä jos ajatus ei heti muutu toiminnaksi. Tähän Aristoteles ei vastaa, miten tuo muutos tapahtuu. Kuitenkin hän sijoittaa tuohon taitevaiheeseen sielun toiminnan, josta hän käyttää nimeä valinta (*prohairesis*). Kun toiminta on harkittua ja harkinnan mukaista, se on valittua (NE 1111b5–1112a17 & 1113a2–14). Valinta on syynä siihen, että ajatus muuttuu toiminnaksi. Aristoteles sanoo sitä toiminnan liikkeellepanevaksi syyksi. (NE 1139a31–33)

Siis valinta toimii jonkinlaisena välittäjänä ajattelun ja toiminnan alkamisen välillä. Se ei valitse vaihtoehtojen välillä. Hyvä ihminen toimii välttämättä hyvällä tavalla, jonka käytännöllinen järki osoittaa.

Käytännöllisen järjen oikea periaate (*ortho logos*) ilmaisee kussakin tilanteessa objektiivisesti oikean eli inhimillistä täydellisyyttä suuntaavan (*konstituoiavan*) toiminnan. Käytännöllisen järjen (*fronesis*) luonne laskevan järjen hyveenä ilmenee juuri niin, että se osuu hyvään. Jos harkittavissa toimintatilanteissa ei olisi yhtä oikeaa toimintaa, vaan useampia, niin aristotelinen hyvä ihminen ei voisi toimia. Jos käytännöllinen järki löytää useita toimintoja, valinta ei pystyisi muuttamaan ajatusta teoksi. Se ei pysty valitsemaan muuta kuin sen, mihin käytännöllinen järki päättyy.

Tästä syystä on selvää, miksi Aristoteleen mukaan kussakin tilanteessa tulee olla yksi toiminta (vrt. NE 1106b28–35). Kussakin tilanteessa oikea toiminta on se, johon hyvä ihminen päätyy (NE 1113a29–33). Myös kasvatuksessa on harjoiteltava käyttäytymään sillä tavoin kuin hyvät ihmiset toimivat (NE 1105b5–12).

Ateenan Akropolis oli aikoinaan tärkeä paikka Sokrateen, Platonin ja Aristoteleen filosofoiden kohtaamiseen.